

Egy helyütt Hankiss a következőket írja: „[...] az uralkodó elit nem volt képes arra, nem volt elég bölcsessége és bátorsága ahhoz, vagy külső, illetve belső tényezők meggátolták abban, hogy a társadalmat ténylegesen felszabadítsa. Csak arra volt képes, vagy csak arra volt hajlandó, hogy liberalizálja”. (79. o.) A kommunista elit, amely bölcsesség vagy bátorság híján, netán akadályoztatás miatt nem szabadítja fel a társadalmat! Hogy az ördögbe tehetne volna ezt a szegény, amikor elit volta pusztán abban állott, hogy egy nem szabad társadalom felett uralkodik? Ha a szerző könyve végének megírásakor átnézte volna annak elejét, maga is megérthette volna ezt. Ki tudja, miért nem tette?

Vajda Mihály

SZÍVEM DOBOG, KARÓRÁM KETYEG

Egy Csukás-vers és környéke

Csukás István: *Metszet az Időből, Szárszó, nyár Szépirodalmi, 1989. 102 oldal, 38 Ft*

Kétszer négy sor a vers. Címe és kezdősora ugyanaz.

*Szívem dobog, karórám ketyeg,
egy mérjük tiktakkolva az időt,
szívemet az Isten, órámat én húztam fel,
most füleljük, hogy melyik jár le előbb?*

*Bátran dobolunk az úri csöndbe,
az se baj, ha onnan nem jön vissza szó,
hadonászik körülöttünk meggyfa-, almaág,
felhúzva a világot: mennyi nagy és kismutató.*

Az egész verset átható szinkópák kérdéseket dobolnak.

Mérjük? Hányan? Hárman. (A szív, a karóra és a költő.)

Füleljük? Hányan? Ketten. (Isten és a költő.)

Az ilyen szerepváltások sikeres eszközei a feszültség fokozásának. Itt például az Isten megjelenését, a teofániát jelzik. Ki vannak osztva a szerepek: a szív az Isten illeté-

kességébe tartozik, a karóra a költőébe. De ebből az evidenciából újabb bonyodalmak támadnak.

Hogy kerül ide Isten?

Abból, hogy egyszer, valamikor, a költő születésekor mozgásba lendítette (sőt: megalakította) ezt a precíziós szerkezetet, még nem következik mostani ítléte. Nem következik a feszült fülelés sem, kettesben Istennel. Valami halálos veszedelem kísért kibontatlanul, kimondatlanul.

A szív rendetlen ketyegéséből következett-e infarktus lehet a diagnózis. (Az orvosi nyelvben a szív megállása a szinkópa.)

Az is beleértendő a helyzetbe, hogy a kétféle fölhúzás között nagy a különbség. A karórát mindennap föl kell húzni. (Nota bene: hagyományos ez a versbeli óra, nem kvarcra jár, sem önmagát felhúzó szerkezetre.) A szív egyszer indul meg, s egyszer áll meg. Végleg.

Amire ők ketten fülelnek, azt a kórházi folyosón szokták kérdezni, sutogva, az aggódó hozzátartozók: „Megéri-e szegény a reggelt?” Vagyis a karóra legközelebbi fölhúzását.

Tehát a két fülelőnek azonos a tétje? A túlélésre drukkolnak mindketten? Talán. Mert van másik Isten is, a könyörtelen, aki mint lámpaoltogató, szív megállító végzi hivatását, eleve elrendelt terv szerint.

Nem vittem-e túlzásba a rákérdezést, a vers rétegeinek lehántását? Tőle magától vettem ehhez a bátorságot, aki így kezdi az erre következő versét:

*És az Isten szívet ki húzta fel,
s mi lesz, ha egyszer az övé is lejár?*

Ilyesféle módon folytatja a bogozgatást a harmadik versben is, hármas kis ciklussá fejlesztve egyetlen gondolatot.

A második versszak páros tiszteletadás: József Attilának és Arany Jánosnak.

Úri csönd – annyira szereti ezt Csukás, hogy háromszorosan beleépítette verseibe. (Lehet, hogy még ennél is többszörösen, csak én nem vettem észre.)

*Az önpusztulás reménye,
mely semmit sem kér cserébe,
az úri csöndhöz elérve
a hasonlóság reménye*

LITÁNIA J. A.-ÉRT

...mert hideg jön, mélyhűtött úri csend,
Isten lehellete sem lesz elég,
hogy még egyszer újra felmelegítsen...

ELFÜSTÖLTEM ÖTVEN NYARAT

A harmadik csend itt van a mi versünkben:

Bátran dobolunk az úri csöndben...

Az úrélményre akár tüzet is idézhetnék József Attilától, de most itt csak egyet. Azt, amelyekhez megint Csukás csatlakozik.

József Attila:

*Úr a lelkem. Az anyához,
a nagy úrhoz szállna föl.*

Csukás István:

*Szoknyádat bontják, testedhez felajzott
férfiak verődnek,
kábultan úszunk az árhátot,
a világnagy ölbe...*

Isten és Csukás kozmikus duója makacs hívőjel. Ha jól értem, nem valakiszé szól, hanem bárkihez. Válasz nem érkezik rá, de sebjaj, hiszen megvan már a korrekt teologikus befejezés: Isten mindenhatósága. Ő az, aki a világot, ezt az egészet mozgásba lendítette. *Fölhúzza.*

Itt érkezünk el Arany Jánoshoz, **MAGÁNYBAN** című verséhez, amelyet ugye nem kell fölfedezni.

*Vajúdni meddig tart még e világnak?
Sors! óraműved oly iróztalós:
Hallom kerekid, amint egybevágnak;
De nincs azokhoz számlap, mutató.*

Ezt a rémálmot, a mutatótlan órák világát Ingmar Bergman is kitalálta, s ábrázolta **A NAP VÉGE** című filmjében.

Csukás a fordítottját próbálja ki: azt a világot, amely csupa mutató. Van neki egy boldog kis birodalma, *egy kertnyi úr*, Balatonszárszón. Ez az a *felhúzott világ*. Fáinak rengeteg ága pedig csupa nagy- és kismutató.

De ki hagyatkozik ilyen ágas-bogas szövevényre, ha tudni akarja, mennyi az idő? Hiszen mint Kosztolányinál, olykor Csukáséknál is összevissza vernek a máskor legpontosabb órák is

„Megbolondult az idő, / az óramutatók vesztettül összevissza forognak?” – kérdezi egy barátjának küldött versében.

Szárszó nemcsak boldog kert. Vasútja ön-

vesztőhely lett József Attila óta. Csukásék háromszemélyes birodalmában is (ember, asszony, kutya) kísértetek főzik olykor a gulyást.

„Az volt a szörnyű: fiatal költőnek lenni” – emlékezik vissza. Elhinném neki, meg a verseinek, akkor is, ha nem láttam volna közelről a küszködéseit. De neki fél pálya előnyt adott a sors a kortársaihoz képest.

Mert a fiatalokat nem a nyomorgás nyomasztja legjobban, hanem a kívül maradás, a kirekesztettség érzete. Az a bizonyos homály, amelyből ki kellett küzdenie magát és nevét egy Berzsenyinek is. Amit megszenvedett a döntésre váró Arany: befogadják-e a Nánási szenátor által támogatott műintézetbe széktoologató segédszínésznek: „*Hol már a puszta bennlélt megaláz / Ez ám a esűfos, ktnos lámpaláz.*”

Csukás belül született azokon a falakon, amiket mások bevehetetlen erődként rohamoznak ifjúkorukban.

Mint *békéstarhosi* növendék nemcsak a zenében és a költészetben szerzett biztos tudást, hanem beltag is lehetett az értelmetlenül elpusztított intézet legendakörében. Czibor Jánosnak köszönhette beavatottságát irodalmi élet és irodalmi halál rejtelseibe. A tévé boszorkánykonyhájából idejében meglépett, váltságdíjul hagyva halhatatlan tévéfigurák ékes sorát, Súsütől Pom-pomig.

Dupla életműve jogán lehet most boldog kettős birtokos: a budai Szépvölgyi úton és Szárszón. De ez a boldogság – láttuk – korlátozottabb, mint a szuverenitás egy katonai szövetségben.

Erre megy ki a **SZOMORÚ, BOLDOG DAL** is, az Ilona-vers bűvös sorainak visszaéneklése:

*szomorú, boldog dal
bánat és vigalom
ó, a sztu kellemé,
ó, a csont dallama,
még az is, még az is,
csak róltunk vallana,
pedig már ami szót,
gégerák-furulya,
átmetszett gégefő
felhőrgő sipolya,
képzeltünk, pedig hál
aki volt, nincs soha*

Vargha Balázs